

ΑΡΧΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

I. Εισαγωγή

Σκοπός της εισήγησης είναι να τεθούν τα βασικά νομικά ζητήματα που άπτονται της ιδιαίτερης φύσης των αρχείων και των Αρχειακών Υπηρεσιών και πηγάζουν από την διαπλοκή του αρχειονομικού και του νομικού πλαισίου.

Εξετάζεται το θέμα της πρόσβασης στα αρχεία, επιμέρους ζητήματα όπως το απόρρητο και η λογοκρισία, γίνεται προσπάθεια οριοθέτησης της σύγκρουσης μεταξύ της προστασίας των προσωπικών δεδομένων και της πρόσβασης στην πληροφορία και επιχειρείται μια πρώτη προσέγγιση στο ζήτημα των πνευματικών δικαιωμάτων στο χώρο των αρχείων.

II. 1. Πρόσβαση στα αρχεία

Τα αρχεία, παρέχοντας στοιχεία, μαρτυρίες για τις ανθρώπινες δραστηριότητες και συναλλαγές, αποτελούν τη βάση των δικαιωμάτων των ατόμων και κατ' επέκταση των κρατών και η ύπαρξή τους είναι θεμελιώδης για τη δημοκρατία και τη χρηστή διοίκηση. Επομένως η ελεύθερη πρόσβαση σ' αυτά είναι ταυτισμένη με την ίδια την ύπαρξη και τη λειτουργία τους σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Οι σαρωτικές αλλαγές που επιφέρει η ανάπτυξη και υιοθέτηση της νέας τεχνολογίας, σε συνδυασμό με τα δυο θεμελιώδη αλλά αντικρουόμενα δικαιώματα-αυτό της προστασίας της ιδιωτικής ζωής και εκείνο της πρόσβασης στην πληροφορία- αλλά και η έλλειψη συγκεκριμένου νομικού πλαισίου το οποίο θα καθορίζει με σαφήνεια τα όριά τους, αποτελούν συχνά αντικείμενο συζητήσεων και αντιπαραθέσεων.

Πριν προσεγγίσουμε το θέμα της πρόσβασης στη χώρα μας, ας δούμε ποιες είναι η βασικές αρχές αναφορικά με την πρόσβαση στα αρχεία στη

διεθνή αρχειακή κοινότητα. Το Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων (International Council on Archives) λαμβάνοντας υπόψη τη σημασία της πρόσβασης στην πληροφορία όσον αφορά τα δικαιώματα των πολιτών, τη λήψη αποφάσεων αλλά παράλληλα την προαγωγή της έρευνας και την αναγκαιότητα της προστασίας και της διατήρησης της αρχειακής κληρονομιάς ώστε να είναι προσβάσιμη στο διηνεκές, αφιέρωσε επί τέσσερα συνεχή έτη (1997, 1998, 1999 και 2003) στο θέμα αυτό τις αντίστοιχες Στρογγυλές Τράπεζες Αρχείων (CITRA). Κοινή συνισταμένη των πορισμάτων και των επισήμων Συστάσεων (Recommendations) προς τους αντιπροσώπους των χωρών, ήταν η διαπίστωση ότι η αύξηση των αιτημάτων πρόσβασης σε δημόσια έγγραφα, ως συνέπεια της τεχνολογικής προόδου σε συνδυασμό με τον εκδημοκρατισμό των χωρών, επιβάλλει την πρόβλεψη μέτρων στις εθνικές νομοθεσίες σχετικά με τη διατήρηση των αρχείων και την εξασφάλιση της πρόσβασης σε αυτά. Από την άλλη πλευρά τονίζει ότι θα πρέπει να υπάρξει κοινή στρατηγική και πολιτική σχετικά με την τεχνολογία της πληροφορικής και τη διαχείριση της πληροφορίας, ώστε να διασφαλίζεται ότι η αυθεντικότητα και η αξιοπιστία των τεκμηρίων που θα διατηρηθούν μέσα στο χρόνο.

Το Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων έλαβε επίσης μέρος στην προετοιμασία της Σύστασης (Recommendation) της 13^{ης} Ιουλίου 2000 (No R(2000)13). Η Σύσταση υιοθετήθηκε τον Ιούλιο του 2000 τη Σύνοδο των υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης και αφορά στην πολιτική πρόσβασης για τα αρχεία που φυλάσσονται σε δημόσιους φορείς. Διατυπώνεται παράλληλα η ευχή να τύχει ανάλογης εφαρμογής και από τους αντίστοιχους ιδιωτικούς φορείς. Βασικός της άξονας είναι η ύπαρξη ελάχιστων περιορισμών (όπως η εθνική ασφάλεια, το δημόσιο συμφέρον, η ιδιωτική ζωή) που πρέπει να θέτει ένας φορέας φύλαξης αρχείων, ώστε να εξασφαλίζεται η δημοκρατική πρόσβαση στο αρχειακό υλικό. Τέλος,

το ίδιο όργανο συμμετείχε στην προπαρασκευή της Σύστασης NoR (2002)2, η οποία επικυρώθηκε τον Φεβρουάριο του 2002 και αφορά την πρόσβαση στα επίσημα έγγραφα.

Από την Επιτροπή Αρχειακής Νομοθεσίας του Διεθνούς Συμβουλίου Αρχείων έχει συνταχθεί κείμενο με αποκλειστικό θέμα την πρόσβαση στα προσωπικά δεδομένα, στο οποίο περιγράφονται και αναλύονται τα προβλήματα που συνδέονται με τη χρήση των αρχείων (ενεργών και ιστορικών) στα οποία περιέχονται προσωπικά δεδομένα στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης.

Από τις ίδιες αρχές διέπεται ο Κώδικας Δεοντολογίας των Αρχειονόμων που συντάχθηκε από το Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων και επιβάλλει στους αρχειονόμους να εξασφαλίζουν τη μεγαλύτερη δυνατή πρόσβαση στο αρχειακό υλικό παρέχοντας αμερόληπτες υπηρεσίες προς όλους τους χρήστες (άρθρο 6). Αλλά παράλληλα με το σεβασμό στο δικαίωμα της πρόσβασης, επιβάλλει το σεβασμό στο ιδιωτικό απόρρητο και στην υφιστάμενη νομοθεσία.

Στη χώρα μας αναφορές σε θέματα πρόσβασης στα αρχεία υπάρχουν στα ακόλουθα νομοθετήματα:

- Ν. 1946/1991 (Περί Γενικών Αρχείων του Κράτους)
- Ν. 1599/1986 (Σχέσεις κράτους πολίτη) και 2690/1999 (Κύρωση του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας)
- Ν. 2472/1997 (Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα) και
- Ν. 2846/2000 (Αρχεία Πρωθυπουργού, Υπουργών, Υφυπουργών και Γενικών Γραμματέων Υπουργικού Συμβουλίου)

Ειδικότερα, με βάση τις διαφορετικές προσεγγίσεις (δηλαδή το ενδιαφέρον για τον συγκροτημένο φάκελο όσον αφορά την αρχειονομία και την έρευνα ή για το μεμονωμένο έγγραφο, όσον αφορά τη Διοίκηση) το νομικό πλαίσιο της πρόσβασης καθορίζεται από τους εξής νόμους:

- Τον νόμο 1946/1991 (Περί Γενικών Αρχείων του Κράτους) που αφορά τη διάθεση του αρχειακού υλικού στην έρευνα [επομένως την πρόσβαση στα αρχεία.] μετά τη εισαγωγή του στα ΓΑΚ
- Το νόμο 2690/1999 (που αντικατέστησε το άρθρο 16 του Ν. 1599/1986), που αφορά την πρόσβαση στα διοικητικά έγγραφα και φυλάσσονται στις υπηρεσίες παραγωγής τους

Το άρθρο 42 του νόμου 1946 που αφορά στη μελέτη αρχειακού υλικού ορίζει ότι τα αρχεία αρμοδιότητας των ΓΑΚ διατίθενται για μελέτη όπως προβλέπεται από το άρθρο 16 του ν. 1599/1986 (όπως έχει τώρα αντικατασταθεί από άρθρο 5 του ν. 2690/1999) και υποχρεωτικά μετά την πάροδο 30 ετών. Τα αρχεία ή οι συλλογές που δωρήθηκαν στα ΓΑΚ παρέχονται στους ερευνητές σύμφωνα με τους όρους του δωρητή, άλλως υπάγονται στις γενικές ή ειδικές διατάξεις του άρθρου αυτού. Οι ίδιοι όροι που διέπουν την πρόσβαση στο πρωτότυπο αρχειακό υλικό εφαρμόζονται και στις περιπτώσεις αναπαραγωγής τους. Τέλος, στην περίπτωση που κατά την κρίση του διευθυντή των ΓΑΚ είναι ενδεχόμενο να βλάπτεται το εθνικό συμφέρον, η διάθεση για μελέτη επιτρέπεται μόνον μετά από προηγούμενη έγκριση που λαμβάνεται κατά απόλυτη πλειοψηφία των μελών της Εφορείας των ΓΑΚ.

Θεωρούμε ότι θα πρέπει να υπάρξει ευρύτερη ρύθμιση η οποία θα καθορίζει ως γενική προθεσμία άρσης του απορρήτου και των περιορισμών πρόσβασης τα 30 χρόνια. Η ρύθμιση αυτή θα πρέπει να ισχύσει για όλα τα δημόσια αρχεία με την έννοια του άρθρου 2, ν. 1946 είτε απόκεινται στα ΓΑΚ είτε στις υπηρεσίες παραγωγής τους. Θα πρέπει επίσης να καθορισθούν επακριβώς, από τους φορείς φύλαξης, οι

κατηγορίες τεκμηρίων για τις οποίες οι προθεσμίες άρσης των περιορισμών πρόσβασης θα είναι μεγαλύτερες των 30 ετών.¹ Αυτό δεν σημαίνει ότι τα εργαλεία έρευνας που έχουν συνταχθεί για τα συγκεκριμένα αρχεία δεν θα είναι διαθέσιμα στο κοινό έτσι ώστε να έχει εικόνα του περιεχομένου τους.

II.2. Δικαίωμα στην πληροφόρηση και προσωπικά δεδομένα

Παρά το γεγονός ότι έχουν περάσει αρκετά χρόνια από την εφαρμογή του Ν. 2472/1997 («Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα») παρατηρείται ασάφεια, αποσπασματική αντιμετώπιση περιπτώσεων, αλλά και κατάχρηση κάποιες φορές, κατά τη γνώμη μας του όρου προσωπικά δεδομένα, στον οποίο προσκρούουν περιπτώσεις όχι μόνον επιστημονικής έρευνας αλλά και αιτήματα πολιτών για τη θεμελίωση δικαιωμάτων τους μέσα από τη χρήση των αρχείων.

Τι ορίζουμε όμως ως προσωπικά δεδομένα και τι ακριβώς προστατεύεται από το νόμο. Προσωπικά δεδομένα είναι όλες οι πληροφορίες οι οποίες αναφέρονται σε φυσικά πρόσωπα, ανεξαρτήτως από το αν αυτές τηρούνται σε αρχεία σε παραδοσιακό υπόστρωμα ή αν τηρούνται σε ηλεκτρονική μορφή. Όσα από τα δεδομένα αυτά αφορούν στην υγεία, την εθνική ή φυλετική προέλευση, πολιτικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις, ερωτική ζωή και ποινικές διώξεις ή καταδίκες θεωρούνται ευαίσθητα δεδομένα και απολαμβάνουν μεγαλύτερης προστασίας προϋποθέτοντας την άδεια της Αρχής Προστασίας για την επεξεργασία τους.

Ένα από τα βασικά θέματα στο οποίο καλούμαστε σήμερα να δώσουμε απάντηση είναι η δημιουργία ικανοποιητικής ισορροπίας ανάμεσα στο δικαίωμα πρόσβασης στα αρχεία και στην ανάγκη προστασίας ορισμένων

¹ Εξαίρεση στο ν. 2846/2000 (αρχεία Πρωθυπουργού) όπου καθορίζονται επακριβώς οι περιοριστικές προθεσμίες, μετά την πάροδο των οποίων το αρχειακό υλικό, ανάλογα με τη διαβάθμισή του είναι προσβάσιμο.

κατηγοριών πληροφοριών. Όπως και στο παρελθόν έχουμε επισημάνει, στο πλαίσιο ημερίδων που οργανώθηκαν από την Ελληνική Αρχαιακή Εταιρεία, η προσέγγιση αυτού του προβλήματος δεν μπορεί παρά να είναι διεπιστημονική.

Κατά πόσο οι κανόνες προστασίας προσωπικών δεδομένων παρεμποδίζουν την ελευθερία της έρευνας και ειδικότερα την πρόσβαση σε αρχαιακό υλικό.

Κοινή θέση όλων θα πρέπει να είναι ότι η προστασία των προσωπικών δεδομένων, η αρχαιακή νομοθεσία και η ιστορική έρευνα δεν συγκρούονται αναγκαστικά. Ο νόμος περί προστασίας της ιδιωτικότητας δεν πρέπει να αντιστρατεύεται ούτε την αποστολή των αρχειονόμων, ούτε την ελευθερία της επιστημονικής έρευνας. Σε χώρες που υπάρχει νομοθετικό πλαίσιο προστασίας των προσωπικών δεδομένων εδώ και είκοσι χρόνια (όπως για παράδειγμα στη Σουηδία) έχει βρεθεί ένα κοινά αποδεκτό *modus vivendi* στο πλαίσιο της αμοιβαίας συνεργασίας μεταξύ αρχειονόμων και ιστορικών αφενός και των οργάνων που είναι επιφορτισμένα με την προστασία του πολίτη αφετέρου. Σήμερα, υπάρχει ένα νομικό κενό το οποίο επιλύεται μόνο ερμηνευτικά. Εφαρμόζονται δύο γενικοί νόμοι (1946/91 και 2472/97) αλλά απουσιάζουν οι ειδικοί κανόνες οι οποίοι θα μπορούσαν να εφαρμοσθούν στην περίπτωση σύγκρουσης επιστημονικής έρευνας και προστασίας προσωπικών δεδομένων στην περίπτωση δηλαδή σύγκρουσης δύο συνταγματικά προστατευόμενων έννομων αγαθών, του δικαιώματος της ελευθερίας της έρευνας και της ελεύθερης πρόσβασης στην πληροφορία και της προστασίας της ιδιωτικότητας. Τότε οι λύσεις δίνονται κατά περίπτωση.

II.3. Απόρρητο και λογοκρισία

Είναι προφανές ότι ο περιορισμός στην πρόσβαση συναρτάται με το απόρρητο.

Μείζον θέμα, όμως, συνιστά η απώλεια σημαντικών τμημάτων της δημόσιας αρχειακής παραγωγής, αφού πολλά αρχεία χαρακτηρίζονται ως απόρρητα με αμφιλεγόμενη διαδικασία και ως τέτοια πολτοποιούνται ή παραδίδονται στη πυρά χωρίς την τήρηση των προβλεπόμενων διαδικασιών περί επιλογής και εκκαθάρισής του από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) [ν. 1946/1991, Περί Γενικών Αρχείων του Κράτους]. Υπενθυμίζουμε εδώ ότι τα ΓΑΚ έχουν δυνατότητα πρόσβασης και στο διαβαθμισμένο αρχειακό υλικό.

Να θυμίσουμε ότι στην περίπτωση της καύσης των φακέλων το 1989, το απόρρητο ήταν ένα από τα προβαλλόμενα επιχειρήματα.

Επομένως, ο χαρακτηρισμός ενός αρχείου ως απορρήτου με αποτέλεσμα την καταστροφή του θα μπορούσε πολλές φορές να συνδεθεί με την έννοια της λογοκρισίας, παρά το γεγονός ότι και νομοθετικά δεν υφίσταται περιορισμός ως προς το περιεχόμενο των αρχείων.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι, το ζήτημα του απορρήτου είναι εξαιρετικά σοβαρό και πολύπλοκο, όμως στη χώρα μας δεν υπάρχει εθνική πολιτική σε θέματα πρόσβασης. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά: έλλειψη κωδικοποίησης της νομοθεσίας σχετικά με τους περιορισμούς στην πρόσβαση, έλλειψη νομοθετικής κατοχύρωσης των προθεσμιών για την άρση του χαρακτηρισμού του αρχειακού υλικού ως απορρήτου αλλά και καθορισμού του οργάνου που θα από αποχαρακτηρίζει. (πιθανόν μιας ανεξάρτητης Αρχής)

Ανάλογος προβληματισμός διατυπώθηκε πρόσφατα και στη «Διακήρυξη Αρχών για την πρόσβαση στα αρχεία» που συντάχθηκε από την Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία.

III. 1. Πνευματικά δικαιώματα

Στο χώρο των αρχείων, τα πνευματικά δικαιώματα αποτελούν ένα πολύ σημαντικό ζήτημα το οποίο στην Ελλάδα δεν έχει μελετηθεί επαρκώς και

η έλλειψη κωδικοποίησης της σχετικής νομοθεσίας είναι δεδομένη. Γι' αυτό επιθυμούμε σήμερα να καταθέσουμε εδώ τους προβληματισμούς μας.

Η πνευματική ιδιοκτησία αφορά στο αποκλειστικό δικαίωμα δημοσίευσης ή αναπαραγωγής ενός έργου, π.χ. ενός χειρογράφου, μιας φωτογραφίας, μίας επιστολής ή μιας ταινίας. Αποτελεί το νόμιμο δικαίωμα το οποίο περιορίζει ή εμποδίζει τη μη εξουσιοδοτημένη χρήση ή διανομή ενός έργου.

Η νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας είναι ένα συγκεκριμένο τμήμα του νόμου στο οποίο η έρευνα του πλαισίου παραγωγής των αρχείων μπορεί να έχει ιδιαίτερη σημασία. Η διάρκεια των πνευματικών δικαιωμάτων ενός έργου καθορίζεται από το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο και κυρίως από τον Ν. 2121/1993. Κατά τη διάρκεια της προβλεπόμενης περιόδου η ιδιοκτησία του έργου μπορεί να έχει περιέλθει σε διάφορα πρόσωπα ή φορείς, είτε μέσω αγοροπωλησίας, είτε μέσω κληρονομιάς ή, στην περίπτωση επιχειρήσεων, μέσω των σχέσεων με θυγατρικές ή συγχωνεύσεων ή εξαγορών εταιρειών.

Η ύπαρξη πνευματικών δικαιωμάτων θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και στο πλαίσιο της διαχείρισης της πληροφορίας από τον φορέα φύλαξης των αρχείων. Οι αρχειακοί φορείς είναι οι διαχειριστές και κάτοχοι πνευματικών. Επομένως, η ανάγκη προσδιορισμού του αρχειακού υλικού που υπόκειται σε πνευματικά δικαιώματα είναι άμεση.

Το θέμα των πνευματικών δικαιωμάτων δεν ανακύπτει μόνο σε σχέση με τα αρχεία στο παραδοσιακό χαρτώο υπόστρωμα. Νέα ζητήματα, που θα πρέπει να εξετασθούν, ανακύπτουν με την υιοθέτηση τεχνολογικών μέσων που οδηγούν στην προβολή ψηφιοποιημένου αρχειακού υλικού στο Διαδίκτυο, το οποίο αποτελεί εναλλακτικό τρόπο διάχυσης της

πληροφορίας και επιβάλει την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων του φορέα φύλαξης.

Η ανάγκη να εκφραστούν τα δικαιώματα τη πνευματικής ιδιοκτησίας του ψηφιακού υλικού εστιάζεται στην πρόσβαση και στην άδεια χρήσης η οποία θα πρέπει να παρέχεται από τον κάτοχο των δικαιωμάτων.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των ψηφιακών εργασιών (σε αρχεία και βιβλιοθήκες) είναι η ευκολία με την οποία μπορεί να επαναχρησιμοποιηθεί το τεκμήριο μερικά ή ολικά. Το γεγονός αυτό έχει προξενήσει διεθνώς, κρίση στα θέματα της πνευματικής ιδιοκτησίας στην υψηλά τεχνολογικά εποχή στην οποία ζούμε. Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, δύο βασικές προσεγγίσεις έχουν επιχειρηθεί από τις εταιρείες που επηρεάζονται περισσότερο: η τροποποίηση του νόμου περί πνευματικής ιδιοκτησίας και η ανάπτυξη προστατευτικών τεχνολογιών για τις εργασίες σε ψηφιακή μορφή.

Επομένως, επιβάλλεται η αξιοποίηση των υπαρχόντων τεχνολογικών μέσων με σκοπό την προστασία του περιεχομένου που προβάλλεται στο Διαδίκτυο ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος δημιουργίας αντιγράφων τους (με σκοπό κυρίως την εμπορική εκμετάλλευση). Ως διαδικασίες προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων προτείνονται το ορατό ή το αόρατο υδατόσημα, η προβολή αντιγράφων ψηφιοποιημένων εικόνων σε πολύ χαμηλή ανάλυση ώστε να είναι αδύνατη η αξιοποίησή τους σε άλλες χρήσεις (όπως για παράδειγμα σε εκδόσεις). Η προβολή εικόνων μεγαλύτερης ανάλυσης είναι δυνατόν να επιτρέπεται μόνο για χρήση των ερευνητών ή μέλη ομάδων ειδικού ενδιαφέροντος.

Η πληροφορία σχετικά με το καθεστώς πνευματικής ιδιοκτησίας του κάθε ψηφιοποιημένου ή μη τεκμηρίου θα πρέπει να ενσωματώνεται και στα μεταδεδομένα (metadata) που το συνοδεύουν. Σύμφωνα με το Διεθνές Πρότυπο Αρχειακής Περιγραφής οι πληροφορίες για τους όρους

που διέπουν την αναπαραγωγή μιας ενότητας περιγραφής, όπως τα πνευματικά δικαιώματα, καταχωρίζονται μετά τις αντίστοιχες πληροφορίες για την πρόσβαση στο «Πεδίο όρων πρόσβασης και χρήσης» (όροι πρόσβασης και όροι αναπαραγωγής)

Στα Αρχεία φυλάσσεται υλικό το οποίο περιλαμβάνει χειρόγραφα, έντυπο υλικό, δημοσιευμένες εργασίες, φωτογραφίες (τυπωμένες φωτογραφίες, αρνητικά, ή φωτογραφίες σε ψηφιακή μορφή /TIFF ή JPEG), ηχητικές αποτυπώσεις (π.χ. μαγνητοταινίες, κασσέτες), αρχεία σε κινούμενη εικόνα (φιλμ, βιντεοκασέτες ή DVD) και ηλεκτρονικά αρχεία σε οποιαδήποτε αναγνώσιμη μορφή. Όπως μπορεί κανείς να αντιληφθεί η πολυμορφία του υποστρώματος των αρχείων παρουσιάζει ποικίλες προκλήσεις για όποιον θα ήθελε να συμπεριλάβει στις προσκτήσεις του, να ταξινομήσει, να καταγράψει και να καταστήσει διαχρονικά προσιτό το αρχειακό υλικό. Πώς αντιμετωπίζονται όμως οι περιπτώσεις αναπαραγωγής και δημοσίευσης αρχειακού υλικού το οποίο έχει δωρηθεί, κατατεθεί ή πωληθεί σε αρχειακό φορέα?

Η νομική μεταβίβαση των πνευματικών δικαιωμάτων ενός δωρητή μιας αρχειακής συλλογής δεν μπορεί παρά να αφορά στο υλικό που αποτελεί προϊόν της δραστηριότητας του ιδίου. Επομένως δεν καλύπτει τις περιπτώσεις τεκμηρίων τα οποία περιλαμβάνονται μεν στη συλλογή του δωρητή αλλά, για παράδειγμα, με την ιδιότητα του αποδέκτη μιας σειράς επιστολών. Είναι γνωστό σε όλους ότι κάθε αρχείο περιέχει πολλά τεκμήρια διαφορετικής προέλευσης .

III.2. Πνευματικά δικαιώματα και αρχειακό υλικό άγνωστης προέλευσης

Σοβαρό πρόβλημα στο ζήτημα των πνευματικών δικαιωμάτων αποτελεί το αρχειακό υλικό του οποίου η προέλευση δεν είναι εξακριβωμένη

(orphan works) επομένως ο δικαιούχος των δικαιωμάτων αυτών παραμένει άγνωστος.

Σε μερικές περιπτώσεις είναι δυνατόν μία οικογένεια να δωρήσει ένα αρχείο και στο μεταξύ τα ίχνη της οικογένειας να έχουν χαθεί. Σε άλλες περιπτώσεις δωρίζονται ή πωλούνται τεκμήρια που ανακαλύπτονται σε παλιά σπίτια ή ακόμη και στα σκουπίδια επομένως δεν υφίσταται καμία σχέση μεταξύ δωρητή και παραγωγού του αρχείου. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων ο παραγωγός είναι ανώνυμος. Ιδιαίτερα προβληματική περίπτωση θεωρούνται οι φωτογραφίες η λήψη των οποίων δεν αποδίδεται σε συγκεκριμένο φωτογράφο.

Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις διεθνώς που οι αρχειονόμοι, θέλοντας να αποφύγουν πιθανούς κινδύνους στην περίπτωση δημοσιοποίησης αρχειακού υλικού μέσω διαδικτύου, παραλείπουν σκόπιμα ακόμη και ιστορικές φωτογραφίες και άλλα τεκμήρια μεγάλου ερευνητικού ενδιαφέροντος. Σε άλλες περιπτώσεις καταναλώνονται μεγάλα χρηματικά ποσά αλλά και ενέργεια στην έρευνα για τον προσδιορισμό των κατόχων που στις περισσότερες περιπτώσεις αποβαίνει άκαρπη.

III.3. Πνευματικά δικαιώματα και μεταδεδομένα

Παράλληλα όμως με την ύπαρξη πνευματικών δικαιωμάτων στο αρχειακό υλικό, θα πρέπει όμως να μας απασχολήσει το θέμα της ύπαρξης πνευματικών δικαιωμάτων και πάνω στα μεταδεδομένα που περιγράφουν το αρχειακό υλικό. Προσθέτοντας περιγραφικά δεδομένα για το καθεστώς πνευματικής ιδιοκτησίας στα μεταδεδομένα για όλα τα προϊόντα πνευματικής εργασίας τίθεται ίσως ένα επιπλέον βάρος στους υπεύθυνους περιγραφής. Η έλλειψη όμως αυτών των στοιχείων θέτει ένα πολύ μεγαλύτερο βάρος σ' εκείνους που θα επιθυμούσαν να κάνουν χρήση αυτών των εργασιών. Η ύπαρξη εργασιών άγνωστου συντάκτη (ορφανές), είναι φαινόμενο που απαντάται συχνά και προκαλείται

εξαιτίας της άγνοιας του βασικού συντάκτη της περιγραφής . Η πληροφορία έχει χαθεί μέσα στο χρόνο. Οι ψηφιακές εργασίες όπως και οι αναλογικές που ψηφιοποιούνται έχουν το μειονέκτημα ότι ένα τμήμα τους μπορεί να αποσπασθεί από τα πρωτότυπα συμφραζόμενα που περιέχουν πολλά από τα στοιχεία που είναι απόδειξη του status των πνευματικών δικαιωμάτων μιας εργασίας, όπως για παράδειγμα είναι η προέλευση ενός αρχείου. Η πρόβλεψη περιγραφικών δεδομένων που μπορούν να μεταφερθούν αυτούσια με την εργασία θα μπορούσε να διευκολύνει μεταγενέστερες χρήσεις του σημαντικού διανοητικού περιεχομένου που αντιπροσωπεύει μια ανάλογη εργασία. Επομένως, το copyright που συνδέεται με τα μεταδεδομένα θα μπορούσε να εκληφθεί ως ουσιώδες στοιχείο της περιγραφής.

Η Επιτροπή Αρχειακής Νομοθεσίας του Διεθνούς Συμβουλίου Αρχείων έχει αναλάβει την πρωτοβουλία να εκπονήσει μια σειρά κατευθυντήριων οδηγιών σχετικά με τα πνευματικά δικαιώματα ώστε να χρησιμοποιηθεί από τους επιμέρους εθνικούς φορείς σε συνδυασμό με τις εθνικές νομοθεσίες. Κύριο μέλημα των συντακτών είναι η εφαρμογή των οδηγιών να μην εμποδίζει την αρχειακή δραστηριότητα αλλά και τη δίκαιη και ορθή εκμετάλλευση της ευρωπαϊκής αρχειακής κληρονομιάς.. Όπως υποστήριξαν οι εκπρόσωποι των Εθνικών Αρχείων της Αγγλίας, οι πολίτες δικαιούνται να διαβάζουν ηλεκτρονικά ένα βιβλίο χωρίς να πληρώνουν γι' αυτό πολλές φορές, δικαιούνται να έχουν αντίγραφα αρχειακού υλικού για έρευνα ή για ιδιωτική μελέτη χωρίς να παραβιάζονται πνευματικά δικαιώματα. Οι αρχειονόμοι εξίσου θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να αναπαράγουν αρχειακό υλικό με σκοπό τη διατήρησή του και να το ψηφιοποιούν ώστε να ελαχιστοποιείται ο κίνδυνος καταστροφής του εξαιτίας της πρόσβασης των ερευνητών.

Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να βρεθεί ισορροπία μεταξύ των συμφερόντων των αρχειακών υπηρεσιών και των συμφερόντων των χρηστών. Εξάλλου, ας μην ξεχνάμε ότι η αρχειονομία διαθέτει μια τεχνική που πολλές φορές μπορεί να εκτονώσει νομικά προβλήματα.

Αμαλία Παππά
Αρχειονόμος
Προϊσταμένη Τμήματος
Συγχρόνων Αρχείων
κ. υ. Γ.Α.Κ.